

hanno imparato quell'italiano che fino agli anni settanta la scuola gli aveva negato insieme a un minimo decente di scolarità in nome della guerra alla "malerba dialettale". L'immensa massa della popolazione può credere, se è ben informata, che Contini sia un giocatore di calcio, ma del Contini Gianfranco ha non già appreso ma vissuto la lezione sul plurilinguismo endogeno costitutivo della tradizione italiana. Il successo di De Filippo o Dario Fo, di Totò, Iannacci o Camilleri da un capo all'altro del paese sono una conseguenza di questa accettazione e condivisione profonda del plurilinguismo nazionale. E gli altri? I gialli, bruni, neri? La *colored immigration*? Forse pecco di ottimismo, ma credo che le offensive, cialtronesche sparate leghiste non vadano sopravvalutate né vanno sopravvalutati fatti singoli di razzismo rispetto al fatto demografico enorme di milioni di persone che in quarant'anni sono venute in Italia e, senza strutture d'accoglienza, si sono tuttavia integrate e si vanno integrando con la popolazione nativa.

Che fare? Se questo discorso sta in piedi credo che il nostro problema non sia sparare contro il muro per farvi breccia, ma *scavare sotto il muro*. Dobbiamo riuscire a raggiungere strati più profondi dello strato sempre esile e fragile dell'*establishment* giornalistico, semicolto e politico. In questi giorni qualcuno di voi scrivendo ha affettuosamente ricordato la funzione positiva che a suo avviso ebbe *Storia linguistica dell'Italia unita* (1963) nel vincere antichi pregiudizi. Ma questo non lo fece da sola. Lo fece perché alcune idee che vi si sviluppavano furono raccolte nel costituirsi della Società di Linguistica Italiana, passarono poi per filiazione interna nel GISCEL, ma soprattutto trovarono credito nelle associazioni generaliste di insegnanti, MCE (non senza iniziali contrasti) e poi, soprattutto, dal 1974 in poi CIDI. Qui quelle idee presero forma di proposta programmatica e indicazione curricolare, riuscirono a passare nei programmi della media del 1979-80, delle elementari del 1985, delle sperimentazioni Brocca per le superiori e infine nella riforma Berlinguer dell'esame di stato (1999) e, ovviamente, nelle indicazioni curricolari per la scuola di base del 2001, cassate dalla signora Moratti, riproposte dalla commissione Fioroni. Non voglio sottovalutare nemmeno per un istante il colpo su colpo con cui Maurizio Tiriticco quasi ogni giorno controbatte castronerie e canagliate in materia scolastica né l'opportunità di prese di posizione come quelle delle associazioni linguistiche contro Cota di cui Nicoletta, come ho ricordato, fu felice interprete. Ma se ci muoviamo lungo il muro o dentro temo che combineremo poco. Abbiamo bisogno di un rinnovato sforzo intellettuale teorico e analitico, di saldarne i risultati all'attività delle associazioni e dei gruppi che sussistono e di portare a pubblici più larghi, in forma adeguatamente comprensibile, il fior fiore dei risultati che sapremo conquistare. Insomma, come dire?, i due volumi di Banfi e Grande sulle lingue del mondo e, se sapremo farla, una loro spremitura e sintesi mi paiono importanti ai nostri fini quanto e più del rimbeccare canagliate e castronerie e sorrisetti della ministra Gelmini una volta dopo l'altra. L'odio contro la diversità linguistica ha una matrice unitaria ed è la radice che dobbiamo sapere estirpare.

Scusatemi per la lunghezza. Vi saluto *singulatim* con grande affetto. Tullio De Mauro.

Tullio TELMON
Università di Torino

EL PARE GABRIEL LLOMPART MORAGUES
(1927-2017)

Referent imprescindible pel coneixement de la història i de la cultura de Mallorca, el pare Gabriel Llompart Moragues va morir el dia 5 d'octubre de 2017 a Palma, on havia nascut el 15 de febrer de 1927. Impedit de mobilitat els darrers anys, gairebé fins a l'hora darrera conservava la lucidesa i un molt característic sentit de l'humor, peculiar, fi, irònic, intel·ligent i simpàtic.

Havia professat a l'orde dels teatins el 1946 i s'hi havia ordenat de prevere el 1953. Va cursar estudis de teologia a la Universitat Gregoriana de Roma i a la de Comillas de Madrid i s'hi va llicenciar. Va ser investigador de l'Institut d'Història Europea de Magúncia (1959-1961) i es doctorà en història a la Universitat de Barcelona (1976). Fins a la jubilació (1997) va ser professor dels

col·legis de Sant Gaietà i de Sant Alfons, centres d'ensenyament mitjà teatins de Palma. Entre el 1982 i 1984 va ser professor associat del departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts de la Universitat de les Illes Balears.

El pare Llompart es presentava com a historiador i folklorista, resumint així un amplí ventall d'interessos que des del tronc de la pietat popular s'enfilava per les branques de la iconografia, la història i la història de l'art, la cultura i la vida quotidiana, en particular la d'època medieval, sense menystenir-ne cap aspecte. Tot i que no de manera exclusiva, Mallorca va centrar els seus estudis, però des d'una molt erudita visió europea que els confereix caràcter d'obligada referència per a bona part dels camps en els quals va treballar. Conscient del temps i el context en els quals va haver de viure, precis coneixedor de l'estat de la qüestió de les matèries del seu interès i de les eines materials, bibliogràfiques i gràfiques amb les quals comptava, amb humilitat pregonava solia explicar que només aspirava a "posar fites" sobre les quals es poguessin construir les futures obres de conjunt necessàries per assolir el més ample coneixement de la història i la cultura. Tot plegat el pare Llompart és autor de més de quatre-centes obres entre llibres i articles,²³ a més de devers cinc-centes publicacions a la premsa.²⁴ Llevat de la divulgació de diversos aspectes de cultura i patrimoni apareguda a diaris i revistes locals, els treballs de Gabriel Llompart van des de qüestions molt concretes que es basen en la trobada, estudi i valoració de certs documents a obres de conjunt més o menys amples, ben estalonades.

De tot plegat quan menys i a manera de ressenya molt general s'han d'esmentar «Mars balearicus. Contribución al estudio de la religión de los honderos Baleares» (1960), que, juntament amb l'aportació del professor García Bellido, tot i els anys transcorreguts i l'aparició de noves peces i d'altres publicacions, encara ara és el treball fonamental per a la coneixença del conjunt de figuretes de guerrers de bronze de la prehistòria de Mallorca i Menorca, l'estudi de les quals el pare Llompart va escometre amb la perspectiva de l'historiador de l'art. Del conjunt de treballs sobre el fundador dels teatins Gaietà de Thiene, destaca *Gaetano da Thiene (1480-1547). Estudios sobre un reformador religioso* (1969), que més enllà de l'hagiografia explica de manera erudita els aspectes històrics, iconogràfics, devocionals i les arrels i repercussió europees. Els nombrosos estudis sobre el calendari litúrgic, sobre danses com és ara cavallets, àguiles i cossiers, i processons cíviques i religioses, el seu sentit i arrels, així com els elements que hi participen, entre les quals les del Corpus Christi i molt especialment els diversos treballs sobre la Festa de l'Estendard. Els articles a l'entorn de la llengua, la literatura així com també de les llegendes i del teatre medieval. Els treballs relatius a la vida i la cultura dels jueus medievals, d'entre els quals cal considerar de manera especial, atesa la repercussió que han tingut, els referits als cartògrafs —alguns publicats en col·laboració amb Jaume Riera i Sans—, com és ara els molt rellevants «Los cartógrafos judíos de Mallorca» (1989) o «El testamento del cartógrafo Cresques Abraham y otros documentos familiares» (1999). Especial interès va tenir el pare Llompart pel món del pessebrisme sobre el qual ha deixat una molt important sèrie de publicacions com «La historia del Nacimiento en Mallorca, isla de Europa» (1981), *El belén mallorquín* (1993) o *El betlem tradicional mallorquí* (2006) que el 2006 li valgueren el premi a la Difusió del Pessebre, de l'Associació de Pessebristes de Roma.

23. La bibliografia completa fins l'any 2010 es pot trobar a PALOU SAMPOL, Joana Maria / ANDONEGUI, Maria José: «Bibliografia del pare Gabriel Llompart Moragues, CR». *Els Amics al pare Llompart. Miscel·lània in Honorem II*. Palma: Associació d'Amics del Museu de Mallorca, p. 109-141 [Consulta en línia: març 2018] <<http://www.gdos.net/museudemallorca/publicacions/pare-llompart.pdf>>. Vegeu aquí les referències completes dels llibres i articles que s'esmenten a les notes presents. Des del 2010 ençà el pare Llompart va publicar altres treballs.

24. Còpia d'una part important dels articles de premsa es pot trobar a la Biblioteca Bartomeu March de Palma, per donació del pare Llompart.

A part s'ha d'esmentar la tasca extraordinària del pare Gabriel Llompart en relació a la història de l'art mallorquí, més encara el dels segles medievals. A partir d'una ingent recerca arxivística, juntament amb l'estudi i catalogació d'obres conservades, va identificar artistes, va catalogar peces, va explicar elements iconogràfics, tot concretat en reculls documentals i en treballs entre els que hom pot esmentar la sèrie sobre la catedral de Mallorca i la ciutat, sobre els sants patrons del Regne o les marededeus sagrari i les marededeus mortes, l'estatus dels artistes, les peces majors i menors: en poden ser exemple «Pere Mates, un constructor y escultor trecentista en la Ciutat de Mallorca» (1973), la *Miscelánea documental de pintura y picapedrería mallorquina* (1999) o *La Mallorca tradicional en los exvotos* (1988).

L'obra cimera del pare Llompart és la tesi doctoral, publicada en quatre volums entre els anys 1977 i 1980 sota el títol de *La pintura medieval mallorquina, su entorno cultural y su iconografía*. A partir del compendi documental que recull de manera exhaustiva les notícies fins aleshores publicades i n'aporta moltes noves, i juntament amb el catàleg de les peces conservades sistematitza la pintura gòtica coneguda i en fa l'estudi iconogràfic. Tanmateix la conclusió extraordinària de l'obra està en el volum primer, en el qual presenta el marc general en el qual treballaven els pintors i es desenvolupaven les arts, les relacions socials i professionals, la ciutat, la cultura, la incidència del comerç, tot plegat el panorama general de la història de la pintura durant els segles del gòtic, extrapolable a totes les arts. Per qualche cosa el propi pare Gabriel Llompart explicava que justament el volum primer de *La pintura medieval...* era el treball del qual estava més satisfet. És clar que amb el pas dels anys hi ha hagut noves aportacions, moltes del propi pare Llompart, estudis especialitzats generalment centrats en aspectes estilístics, nous treballs que han servit per precisar o per ampliar els coneixements, però sempre a partir de les bases establertes per Gabriel Llompart en una obra que ha tingut difusió i ressò universals.

Els coneixements del pare Llompart s'aplicaren a l'organització de diverses exposicions temporals. A més de nombroses col·laboracions Gabriel Llompart va ser comissari de mostres de gran qualitat, entre les quals *Nostra Dona Santa Maria dins l'art mallorquí* (1988) i *Eucharistia. Art eucarístic* (1993), ambdues a la Llotja de Palma; *El cavaller i la princesa. El Sant Jordi de Pere Niçard* (2001), en el Centre de Cultura «Sa Nostra» també de Palma; i sobretot *Mallorca gòtica* (1998-1999), presentada al Museu Nacional d'Art de Catalunya i a la Llotja de Palma, la qual va suposar una revisió i actualització dels coneixements sobre el gòtic mallorquí i el punt de partida de noves propostes degut a la selecció i presentació d'un conjunt extraordinari i a la difusió que se li va donar. Els textos que va redactar pels corresponents catàlegs són en cada cas d'obligada consulta; en haver de destacar-ne un, potser cal esmentar el que acompanya *El cavaller i la princesa*, amb el títol suggeridor de «País, paisatge i paisanatge a la taula de Sant Jordi», mitjançant el qual traça un panorama extraordinari de la Ciutat de Mallorca: la vida dels carrers, edificis principals i cases humils, obradors, horts i jardins..., valorant ensems les imatges pictòriques i una molt difícil documentació arxivística, tot plegat complementant d'alguna manera el volum primer de *La pintura medieval*.

A part de tot quant va publicar, el pare Llompart va recollir un nombre extraordinari de notícies i documents relatius als camps del seu interès que romanen inèdits. D'entre els treballs que no va poder completar, un li feia particular il·lusió: l'estudi de la infància a l'edat mitjana, sobre el que ja havia avançat algun article²⁵ i tenia gran quantitat de documentació.

Gabriel Llompart va ser membre fundador de la Societat Catalana d'Estudis Litúrgics, filial de l'Institut d'Estudis Catalans; acadèmic numerari de l'Acadèmia de Belles Arts de Sant Sebastià i de la d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics, ambdues de Palma; membre corresponent de

25. Entre d'altres i a tall d'exemple, «El niño en la Mallorca medieval» (1981).

la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, de l'Associació Espanyola d'Etnologia i Folklore, de la Real Academia de la Historia de Madrid i de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando, també de Madrid, i membre de la Verein für Volkskunde de Viena. Soci ben actiu des de molt jove i el seu director de publicacions entre els anys 1980 i 1985, la Societat Arqueològica Lul·liana el va nomenar soci d'honor (2000). També va ser soci d'honor d'ARCA i de l'Associació d'Amics del Museu de Mallorca.

Se li atorgaren el Premi Ciutat de Palma d'Investigació (1977), el Premi Ramon Llull del Govern de les Illes Balears (1997), el Premi Jaume II del Consell de Mallorca (2006) i la Medalla d'Or de l'Ajuntament de Palma (2013).

El pare Gabriel Llompart va ser home d'Església i de ciència, treballador extraordinari, però també persona afable i cordial, respectuosa i molt generosa que va col·laborar amb tothom i amb tota quanta institució li va sol·licitar. Era curiós i interessat per la vida del seu temps, fidel a les idees i a les amistats, conservador intel·ligent, peculiar i graciós en les expressions, mostrava una ironia fina però sempre amable, disposat a la sorpresa. Hom diria que tanmateix mai no va perdre la innocència. La seva contribució a la cultura de Mallorca és imparable i decisiva.

Joana Maria PALOU I SAMPOL
Museu de Mallorca

IN MEMORIAM HÉLÈNE FRANCONIE
(1942-2017)

Hélène est partie. Le décès d'Hélène Franconie est survenu à La Roque-d'Anthéron (à coté d'Aix-en-Provence), le 16 août 2017, après une maladie que l'on croyait avoir été apaisée. Le texte qui suit me permet de rendre un petit hommage à une collègue et amie depuis trois dizaines d'années.

Elle est née le 10 Décembre 1942 à Grenoble, où elle a vécu une bonne partie de sa vie et fait presque toutes ses études. Ainsi, en 1959 elle a obtenu un Baccalauréat série Philo mais se réorienta vers les sciences : en 1967, elle a réussi une licence de Chimie (ancien régime) et a obtenu en 1969 un DEA de Chimie Organique Physique. Mais elle décide de se reconvertir vers les lettres, et réussit en 1979 la licence avec mention TB. Elle obtient sa maîtrise de linguistique en 1980 (mention B). En 1982, elle a passé un DEA de Linguistique et Phonétique (mention B). Plus tard, en 1990, à Aix en Provence, Hélène s'est inscrite en doctorat, section Cultures sociétés et échanges des pays de la Méditerranée, pour faire une thèse sur le sujet «Les désignations européennes du maïs : l'insertion d'un nouvel élément dans le paradigme des céréales». Comme toujours elle cherchait à conjuguer plusieurs savoirs.

Après avoir obtenu sa licence de chimie, elle a travaillé au Centre de Recherches sur les Macromolécules Végétales (CERMAV) à Grenoble, de juillet 1967 à décembre 1976. Elle a pu faire plusieurs stages en rapport avec ses études de chimie comme ceux qu'elle a réalisés au Centre d'Études Nucléaires de Grenoble, plus précisément au labo de Physiologie Végétale, au labo de Biochimie et au Centre Universitaire de Cure de St. Hilaire du Touvet.

De janvier 1977 à février 1994, elle rejoint une autre branche scientifique en intégrant le groupe *Recherche Atlas linguistiques* du Centre de Dialectologie de l'Université de Grenoble, d'abord sous la direction de Gaston Tuillon et ensuite de Michel Contini. Durant cette période, Hélène Franconie a travaillé pour plusieurs atlas : *Atlas Linguistique de l'Europe (ALE)*, *Atlas Linguistique Roman (ALiR)* et *Atlas linguistique de la Vallée d'Aoste (Italie)*.